

EINDELIG OORLOG

Van Herman Koch verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Red ons, Maria Montanelli

Eten met Emma

Odessa Star

Denken aan Bruce Kennedy

De ideale schoonzoon

Het diner

Zomerhuis met zwembad

Korte geschiedenis van het bedrog

Geachte heer M.

HERMAN KOCH

**EINDELIJK
OORLOG**

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 414 2641 3

© 2014 Herman Koch

Deze uitgave verscheen in 1996 bij Uitgeverij Meulenhoff

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie © David Michael Zimmerman/Corbis/Hollandse Hoogte

Foto auteur © Mark Kohn

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Everybody wants to save the world;
nobody wants to help Mom do the dishes.

P.J. O'Rourke, *All the trouble in the world*

Er wordt geen wond geslagen
of men herrijst met groter weerstand.
Er wordt geen leed gedragen
of men herrijst sterker.
Er wordt geen strijd gestreden
of men herrijst met nobeler doel voor ogen.

Koningin Juliana

Voor Pablo

I

In de bus naar het Museum van de Martelaren beloofde ik A. dat ik professionele psychologische hulp in zou roepen.

‘Je moet er nu echt wat aan gaan doen,’ zei ze, ‘want zo houd ik het niet langer met je uit.’

In het toeristenbureau op het grote plein van Krakow, waar ik die ochtend de kaartjes was gaan kopen, had ik nog gevraagd of er geen *treinverbinding* was naar het Museum van de Martelaren.

Dit was het jaar 1981, en dit was het nog altijd communistische Polen, waar de obers en serveersters in cafés en restaurants, maar vooral de steevast half achter matglas verscholen functionarissen van overheidsinstellingen je nooit recht aankeken en hooguit met een korte snauw antwoord gaven.

Ik had eerst naar de Duitse naam van het kamp gevraagd, en ook het meisje achter de balie van het toeristenbureau had mij niet aangekeken en alleen gesnauwd dat de correcte benaming tegenwoordig *Museum van de Martelaren, Oswiecim* was.

Maar bij het woord *treinverbinding* keek zij plotseling op. En terwijl er een glimlach op haar gezicht verscheen, zei ze: ‘Nee, er gaat geen trein meer naar Oswiecim. U zult met de bus moeten.’

Ik had op een trein gehoopt omdat die tenminste nog een

gangpad had waar je doorheen kon lopen. Een bus had weliswaar ook een gangpad, maar wie daar doorheen gaat lopen, vestigt op een verkeerde manier de aandacht op zich, wat het alleen nog maar erger maakt. ('Negatieve aandacht is ook aandacht,' zou de psycholoog wiens professionele hulp ik na terugkeer in Nederland had ingeroepen, later zeggen – maar toen was A. al bij me weg, zodat ik er zo gezegd 'weinig mee kon', met die kennis.)

De eerste tien kilometer ging alles nog goed. De psycholoog zei ook dat het waarschijnlijk alles te maken moest hebben gehad met de *eindbestemming* van de bus, maar bij mij ging het er meer om dat je ergens niet uit kunt. Ik heb het nog proberen tegen te houden door heel snel kleine slokjes water te nemen en een heel pak biscuits leeg te eten, maar mijn bonzende hart en mijn kletsnatte handpalmen vertelden mij dat ik het *point of no return* al lang was gepasseerd.

'Ik moet eruit,' zei ik tegen A.

Mijn stem klonk zo zacht, en ik moest voor elk volgend woord zo diep ademhalen dat zij mij pas verstond toen ik de zin al drie keer had herhaald.

A. nam mijn natte en ijsskoude hand in de hare en zei dat het Museum van de Martelaren nu niet ver meer kon zijn, dat als zij nu aan de chauffeur zou vragen om ons er hier uit te laten er misschien pas over een paar uur weer een bus zou gaan, of helemaal niet meer, dat we dan wel heel erg *in the middle of nowhere* vast zouden zitten, en dat als ik maar diep genoeg adem zou proberen te halen en haar hand zou blijven vasthouden het waarschijnlijk wel zou zakken.

Zij praatte kortom *op mij in*, want zij wist uit ervaring dat op mij in praten soms hielp, dat de stem en de woorden van een ander mij tijdelijk afleidden van mijn eigen natte handen en mijn bonzende hart – van de allesoverheersende gedachte dat een bus voor mij simpelweg niet het aangewezen transportmiddel was,

en dat ik er beter aan had gedaan om nooit in te stappen.

A. deed wat onder de omstandigheden het beste was, maar ik zag aan haar gezicht dat haar gedachten er al niet meer helemaal bij waren, niet bij mij in elk geval. Nee, wat ik aan haar gezicht zag was dat zij niet *in the middle of nowhere* uit de bus wilde worden gezet, en dat haar er alles aan gelegen was om gewoon op het in de dienstregeling van de bus aangegeven tijdstip in het Museum van de Martelaren in Oswiecim te arriveren.

De avond tevoren was ik al na tien minuten uit de voorstelling in de Stadsschouwburg van Krakow weggelopen. Ik was nog wel zo verstandig geweest om aan het gangpad te gaan zitten, maar nog voordat het doek opging, wist ik al dat een theatervoorstelling gewoon onbegonnen werk was. Op een verlaten terrasje op het grote plein had ik in de regen gezeten en naar de duiven gekeken, terwijl mijn hartslag langzaam weer terugliep naar normaal.

Ik was nog maar twee dagen in Polen. Op het station van Amersfoort was ik overgestapt in de enige wagon aan de trein die helemaal tot Warschau door zou rijden. Kort na het passeren van de Duitse grens bleek in de wagon, die van de Poolse spoorwegen was, noch het licht, noch de verwarming te functioneren.

'In Polen funktioniert nichts mehr,' had de Duitse zakenman gezegd met wie ik vanaf Amersfoort een coupé had gedeeld, waarna hij naar een belendende wagon was vertrokken.

Eigenlijk had niet ik, maar A.'s moeder in deze trein, waarin niets meer functioneerde, moeten zitten. Maar A.'s moeder was een paar dagen voor het vertrek ziek geworden, en toen had ik besloten om zelf maar te gaan. Wel had ik de warme bontjas bij me waar A. over de telefoon om had gevraagd, omdat de Poolse winter haar kouder op haar dak was gevallen dan zij van tevoren had ingeschat.

Tegen middernacht was ik op onderzoek uit gegaan en toen

was ik er ook achter gekomen dat ik de enige passagier in de wagon van de Poolse spoorwegen was. In de aangrenzende, verwarmde en verlichte wagons van de Deutsche Bundesbahn zat het daarentegen stampvol mensen. De passagiers stonden zelfs tot in het gangpad, en het was vooral dat laatste dat mij had doen besluiten om te blijven waar ik was.

De volgende dag was ik samen met A. doorgereisd naar Krakow. En in de trein had A. me ook verteld dat ze op het theaterfestival van Wroclaw een jongen had ontmoet, een Australische of Nieuw-Zeelandse hoboïst of klarinettist, die ze ‘wel leuk’ had gevonden.

‘Hoe leuk?’ had ik gevraagd, en op hetzelfde moment was het overbodige van die vraag tot mij doorgedrongen. Zelf was ik immers al geruime tijd geleden opgehouden met ‘wel leuk’ te zijn. Zelf was ik al heel lang minder leuk dan wie dan ook, en al met al mocht het een wonder heten dat A. nog zo lang had gewacht voordat zij over de professionele psychologische hulp was begonnen.

Op het terrasje in de regen had ik nog even gedacht dat het daar misschien door kwam, dat de Nieuw-Zeelandse klarinettist niet minder dan het begin van het einde had ingeluid, maar in de bus onderweg naar het Museum van de Martelaren besepte ik pas goed dat het begin van het einde al ergens veel verder terug lag – dat ik al veel langer dan vandaag de gangpaden opzocht om mij in geval van nood zo snel mogelijk uit de voeten te kunnen maken.

Nu keek ik door het raam van de bus naar buiten. *The middle of nowhere* was inderdaad de enige juiste omschrijving voor dit platte, nietszeggende en vrijwel boomloze landschap waaruit alle kleur leek te zijn weggezogen. Het was het soort landschap waarvan je je afvraagt waarom het eigenlijk bestaat, ware het

niet dat er toch *iets* moest zijn om je van het ene punt naar het andere doorheen te verplaatsen – het soort landschap waarin *kleur* het waarschijnlijk alleen nog maar erger zou maken.

Ik kneep mijn ogen stijf dicht en luisterde naar de ronkende motor van de bus en naar mijn eigen hartslag, en ik hield mijzelf voor dat het voor niemand een onoverkomelijk verlies zou zijn wanneer ik nooit op de eindbestemming zou aankomen. Dat ik weliswaar altijd nog liever *in the middle of nowhere* wilde zijn dan in een bus of in het Museum van de Martelaren, maar dat er nu niets anders op zat dan mij voor te bereiden op het onvermijdelijke einde.

‘*In Polen funktioniert nichts mehr,*’ zei ik en kneep in A.’s hand.

En A. draaide zich naar mij om en glimlachte zwakjes – omdat het mij gelukt was om een hele zin uit te spreken zonder na elk woord naar adem te hoeven happen.

In Londen was het begonnen. Anderhalf jaar eerder, in de zomer van 1980, tijdens de Wimbledon-finale tussen Bjørn Borg en John McEnroe.

Om precies te zijn begon het in de *tie break* van de vierde set – een bloedstollende *tie break*, die McEnroe ten slotte met 18-16 won, waarna hij de partij in de vijfde en beslissende set definitief naar zich toe trok. Maar die vijfde set heb ik niet meer *live* mogen meemaken.

Die zomer logeerden er veel mensen in ons veel te kleine appartement in Glebe Street. A.'s grootvader sliep in de woonkamer, een oom en een tante met hun vier kinderen in een caravan voor de deur. Haar vader was net vertrokken en haar moeder zou de volgende dag arriveren. 's Ochtends vormden zich lange rijen voor de badkamer, en 's avonds zat iedereen bijeen om de tafel in de keuken, wat zo ongeveer het enige vertrek was waar je nog gewoon rechtop kon zitten.

In het begin heb ik nog gedacht dat het vooral daardoor kwam: dat A. simpelweg *te veel* familieleden had, terwijl ik er zelf inmiddels zo goed als doorheen was. Behalve dochter van een vader en een moeder (die elk ook nog weer iemand anders hadden), was zij zuster van een broer, kleindochter van drie nog le-

vende grootouders, nicht van een onafzienbare reeks ooms en tantes, en tante van een nog onafzienbaarder reeks neefjes en nichtjes.

Zelf was ik in die zomer van 1980 inmiddels vrijwel niets van niemand meer. Mijn nog levende familieleden hoefden niet eens op de vingers van één hand te worden geteld. Ik had aan één vinger genoeg.

Iemand die, zoals A., nog zoveel dingen van anderen is, denkt dat het grootste deel van het leven nog voor de boeg ligt, terwijl ik wist dat ik mijn grootste deel al achter de rug had. In het begin dacht ik nog dat het vooral daardoor kwam. Van buitenaf gezien scheelden wij weliswaar slechts vier jaar in leeftijd, maar van buitenaf kon je het gewicht en de uitputting ook niet zien die mij van binnenuit naar beneden trokken. Volgens mijn paspoort zou ik over twee maanden mijn zeventwintigste verjaardag vieren, maar vanbinnen voelde ik mij niet minder dan een bejaarde wees.

Dat was naderhand ook de diagnose van dokter Hirst. Hij zei dan wel ‘te veel *mensen*’ in plaats van ‘te veel *familie*’, maar dat kwam onder de omstandigheden van die zomer in wezen op hetzelfde neer.

‘*I won’t let you die*,’ zei hij letterlijk, terwijl hij met zijn lichaam het televisiebeeld afdekte waarop John McEnroe juist de Wimbledon-trofee in ontvangst nam.

En hij heeft woord gehouden.

De avond voor de Wimbledon-finale had ik veel whisky gedronken – ik had gemerkt dat huizen minder klein werden wanneer ik veel whisky dronk, of in elk geval *begaanbaarder* – en tijdens de finale juist weer erg veel koffie. Ik had gemerkt dat veel koffie (en vaak ook veel sigaretten) de drank van de vorige dag eerst een poosje voor zich uit joeg, om hem vervolgens helemaal uit het lichaam weg te duwen.

Daar is het ook allemaal mee begonnen. Dat ik mijn verhoogde hartslag nog aan de koffie toeschreef, en dat ik daarom ook zo lang heb volgehouden dat het allemaal *lichamelijk* was. Op het laatst was het bijna het enige waar A. en ik het nog over hadden: of het *geestelijk* of *lichamelijk* was. Zij ging van het begin af aan meer voor geestelijk en ik meer voor lichame-lijk. Later ging ik meer voor een combinatie, voor een soort ‘ideale’ samenloop van omstandigheden, die de kettingreactie in werking stelde – maar in het begin geloofde ik nog uitsluitend en alleen in lichame-lijk. Ik weet ook niet goed waarom dat was, maar ik denk dat lichame-lijk mij gewoon beter uitkwam in die zomer van 1980.

De televisie stond in de slaapkamer, omdat de woonkamer tijde-lijk de slaapkamer van A.’s grootvader was, en het begon ermee dat Bjørn Borg en John McEnroe opeens midden in de *tie break* waren, terwijl het het vorige ogenblik nog 4-3 voor Borg had ge-staan, in de vierde set. Ergens waren er dus niet minder dan een *game* of zes gewist. Nu merkte ik ook pas hoe ijskoud mijn han- den aanvoelden, en dat mijn hart veel luider en sneller bonsde dan uitsluitend aan de koffie kon worden toegeschreven.

Ik merkte ook dat ik met mijn hele lichaam aan het bed vast- zat: ik wist in elk geval niet hoe ik zou moeten gaan staan.

A. was in de keuken. Ik probeerde haar te roepen, maar ik bracht alleen een bijna onhoorbaar gepiep voort. Ik moest haar aandacht zien te trekken, maar bovenal moest ik zien te voorko- men dat zij pas veel te laat de slaapkamer zou betreden en mij dood aan zou treffen. Bovenal moest ik zien te voorkomen dat een van de familieleden mij eerder zou vinden dan zijzelf.

‘New balls, please!’

Had ik dat gezegd? Was dat mijn eigen stem? Hoe dan ook stond A. het volgende ogenblik plotseling in de deuropening. Ik

zag haar gezicht, en zij zag mijn gezicht – en ik zag hoe zij naar mijn gezicht keek.

Het was een zondag en daarom duurde het even voordat zij een dokter wist te bereiken.

‘De dokter komt zo,’ zei ze, toen ze weer terugkwam en naast mij op het bed ging zitten. Ze pakte mijn hand vast.

‘Wat heb je tegen hem gezegd?’ fluisterde ik.

‘Dat je dacht dat je doodging.’

‘Heb *ik* dat gezegd?’

‘Ja.’

‘En wat zei hij?’

‘Dat hij voor een huisbezoek op zondag zeven pond moest rekenen. En of we dat contant in huis hadden, want dat hij anders niet langs zou komen.’

‘*Too many people in the house,*’ zei dokter Hirst.

Hij had eerst mijn pols gevoeld en daarna had hij gezegd dat ik moest gaan staan en toen ik zei dat ik niet op kon staan had hij gezegd dat ik niet bang hoefde te zijn en dat hij me niet dood zou laten gaan.

‘*Not as long as I’m here...*’ had hij er met een grijns aan toegevoegd.

De familieleden stonden op de gang te wachten, en later vertelde A. me dat dokter Hirst tegen ze had gezegd dat er voorlopig behalve zichzelf niemand de slaapkamer in mocht.

Hoe lang niet, hadden de familieleden gevraagd.

Minstens drie dagen, had dokter Hirst geantwoord.

Mijn verhaal over de whisky en de koffie had hij als niet ter zake doend weggewuifd: het waren de familieleden op de gang die de hoofdschuldigen waren.

Daarna had hij een pot tranquillizers naast mijn bed neergezet, waarvan ik er elke drie uur een in moest nemen. Maar het

mocht ook vaker, als ik daar de behoefte toe voelde.

Toen dokter Hirst was vertrokken lag ik alleen in het donker in de kamer. Ik hoorde de gedempte stemmen van A. en de familieleden op de gang, maar ik was veilig, want dokter Hirst had gezegd dat ze niet naar binnen mochten. Tot aan de dag van hun vertrek zou ik ze niet meer te zien krijgen.

Dat was allemaal toen ik nog dacht dat het *eenmalig* zou blijven. Dat ik nog dacht dat er ergens tijdens de *tie break* iets bij mij was doorgebrand, en dat ik er na een paar dagen rust en alleen-zijn wel weer bovenop zou komen.

Wat ik in de zomer van 1980 nog niet wist, was dat het niet lang meer zou duren voordat ook de veilige slaapkamers te klein voor mij zouden worden: dat ik ook de gang nodig zou hebben, maar nog liever het hele huis, totdat uiteindelijk niets meer groot of klein genoeg was voor de ruimte die ik nodig had. Dat ik uiteindelijk alleen nog maar van binnen naar buiten zou willen, en daarna weer terug naar binnen.

Wat ik in de zomer van 1980 nog niet wist, was dat het toen allemaal is begonnen.